

A politikai ellenségnarratívák dramaturgiája a generatív mesterséges intelligencia korában¹

Szabó Palócz Orsolya

Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék

A tanulmány azt vizsgálja, miként működnek az ellenségnarratívák dramaturgiai és diszkurzív mechanizmusként a digitális nyilvánosságban, és hogyan osztanak morális szerepeket a drámaháromszög logikája szerint. Amellett érvel, hogy a figyelemalapú politikai környezet az érzelmi intenzitást jutalmazva felerősíti az identitásalapú polarizációt és a versengő valóságértelmezéseket. A generatív mesterséges intelligencia ebbe a folyamatba lépve nemcsak gyorsítja a narratív termelést, hanem a hitelesség és a legitimitás szimbolikus határait is újrendezi. A 2024-es Biden-robocall és egy magyarországi MI-generált kampányvideó példája azt mutatja, hogy a szintetikus tartalmak valós affektív reakciókat váltanak ki, és az értelmezési küzdelmet gyorsan a szerepkiosztás és morális pozíciók kérdései felé terelik

Kulcsszavak: politikai ellenségképzés, generatív mesterséges intelligencia, dramaturgia, figyelemalapú politika, identitásalapú polarizáció

The Dramaturgy of Political Enemy Narratives in the Age of Generative Artificial Intelligence

In contemporary politics, enemy construction is not merely a rhetorical tool – it is a creative and immersive narrative process blending imitation, symbolic role-play and collective meaning-making. Consequently, political enemy-making resembles a structured performance: it distributes roles, establishes conflict-driven storylines and engages participants in emotionally charged scenarios with high symbolic stakes. Generative AI increasingly shapes these processes by automating narrative production, mimicking persuasive forms and dramatising threats. Drawing on discourse theory and political communication, the paper suggests that enemy construction is a form of political dramaturgy, fusing imagination, imitation and affect to produce cohesive group identities and moral worldviews. In this framework, AI is not just a tool but a co-actor, capable of replicating, accelerating and innovating the narrative mechanics of political enmity. By reinterpreting enemy narratives as structured yet improvisational political creativity, this paper contributes to broader discussions on how dramaturgy, imagination and AI shape social realities.

Keywords: political narratives, enemy construction, artificial intelligence, serious play, identity politics

¹ A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének Digitális Társadalom Kompetenciaközpontja támogatta. A szerző a Digitális Nyilvánosság jogi, politikai aspektusai kutatócsoport tagja.

Bevezető

A politikai közösségek legkorábbi formációitól kezdve az ellenség azonosítása a kollektív önmeghatározás egyik kulcsmechanizmusa. Nem létezett olyan politikai közösség, amely ne húzott volna meg szimbolikus határvonalakat a „Mi” és az „Ők” között, olyan antagonisztikus figurákat teremtve ezáltal, amelyek a fenyegetés, a káosz vagy éppen a morális romlottság alakzataként jelennek meg (Koselleck 1998, Schmitt, 2007). Noha napjainkban tapasztalható intenzitásnövekedése tagadhatatlan, az ellenségkonstruálás alapvetően nem rendellenesség vagy patológia, hanem a politikai gondolkodás természetesen velejáró komponense, amely a politikai cselekvés szerkezeti elemeként szervesen a társadalom szövetébe ágyazódva, visszatérő módon termel kohéziót, formál identitásokat és legitimál tekintélyeket (Schlett 2018).

A diszkurzív politikatudomány keretrendszerében az ellenségnarratívák nem a politikai kommunikáció kísérőjelenségeiként, hanem a politikai működés konstitutív struktúráiként jelennek meg. A schmitti hagyomány (1998, 2002, 2007) és a kortárs diszkurzív elméletalkotók, így különösen Szabó (2004, 2007, 2016) nyomán e narratívák olyan szimbolikus aktusokként ragadhatók meg, amelyek jelentéseket generálnak, kijelölik a politikai közösség határait, azaz meghatározzák a barát–ellenség–viszonyrendszert, és felépítik a politikai nyilvánosság moralitásának viszonyítási pontjait.

A jelen tanulmány azt vizsgálja, miként alakul a politikai ellenségképzés dramaturgiája egy olyan korszakban, amelyet egyre inkább a generatív mesterséges intelligencia formál. Kiindulópontunk az, hogy a politikai ellenségkonstruálás kortárs formája egy jól kiszámítható, ismerős forgatókönyvet követő, ugyanakkor mégis dinamikus, folytonos változásban levő színdarabra emlékeztet, egy strukturált, ugyanakkor érzelmileg telített narratív performanszra, amelyben szereposztások alakulnak ki és rögzülnek, fenyegetések dramatizálódnak és realizálódnak, identitások erősödnek és formálódnak – mind a politikai nyelv konstitutivitásán keresztül (Edelman 1988a). Ebben az értelmezésben az ellenségnarratívák szimbolikus szkriptekként morális polaritásokat kódolnak, affektust mobilizálnak, és közös valóságértelmezéseket állítanak elő azáltal, hogy az aktorokat előre kijelölt – áldozat, elkövető és megmentő (Karpman 1968, Molnár 2020) – szerepekbe rendezik, nem pusztán leírva ezáltal a politikai valóságot, hanem aktívan konstruálva is azt (Szabó 2006, 2016).

A generatív MI-rendszerek mindinkább integrálódnak ebbe a folyamatba. Nem csupán az automatizált tartalomelőállítás gyorsítja, hanem a meggyőző történetmondás formáit is képesek imitálni, szimulálva a politikai ágenciát, és felerősítve politikai polarizáció affektív, érzelemalapú dinamikáit (Chandrakar & Sahu 2021). A *deepfake*-technológiák, a közösségimédia-botok és az algoritmikus tartalomszűrési mechanizmusok nem egyszerűen torzítják a nyilvános diskurzust, hanem aktívan alakítják is azt. Ebben a fénytörésben a generatív MI semleges közvetítő helyett mindinkább az ellenségnarratívák dramaturgiájának társjátékosává válik, amely replikálja, gyorsítja és megújítja a politikai konfliktusok narratív mechanizmusait.

A jelen tanulmány célja az, hogy a politikai ellenségkonstruálást dramaturgiai és diszkurzív praxisként értelmezve vizsgálja, miként rendezi át a generatív MI az ellenségnarratívák konstruálásának, cirkulációjának és érzelmi rezonanciájának feltételeit, s ezáltal hogyan alakítja át a kortárs politika szimbolikus dramaturgiáját, illetve mindez milyen összefüggésben áll az identitáspolitikával (Hall 1996, Balogh 2022), a politikai diskurzusok szimbolikus narratíváival (Zentai 1997, Edelman 1998a, 1998b, 2004), valamint a figyelemalapú politikai és a digitális nyilvánosság egyre dominánsabb térnyerésével (Merkovity 2018, 2019).

Elméleti keret

A politikai ellenségképzést dramaturgiai és diszkurzív jelenséggként értelmező megközelítés egyik legnagyobb erénye – és egyben nehézsége – a terület interdiszciplinaritásában rejlik (Gerő et al. 2017). A jelenség egyszerre áll a politikai pszichológiai, politikai kommunikációs, politikai antropológiai és politikaelméleti érdeklődés metszéspontjában, miközben a politikatudományon belüli megközelítések sem egységes keretrendszerben tárgyalják. A jelen tanulmány ezzel összhangban több nézőpont belátásaira támaszkodik, de a vizsgálat

értelmezési tengelyét a hazai politikatudományban Szabó Márton munkásságával fémjelzett diszkurzív politikatudomány adja.

A diszkurzív politikatudomány szemléletmódbeli alapvetése, hogy az elbeszélésekre, narratívákra és diskurzusokra magukra is politikai mechanizmusokként tekint – olyan cselekedetként, amelyek aktívan formálják és alakítják a politikai valóságot. Ebből következik, hogy a politikai diskurzusokat nem az általuk konstruált narratívák igazságtartalma felől próbálja megérteni, hanem a nyilvános értelemátadási folyamatok társadalmi-politikai közegében betöltött szerepük és hatásmechanizmusaik felől. A vizsgálat e ponton kapcsolódik a késő modern politikai kommunikáció figyelemalapú szerkezetéhez (Merkovity 2017), amelyben a láthatóságért folytatott verseny, az érzelmi reakciók mozgósítása és a narratív egyszerűség felértékelődése olyan környezetet teremt, amely kedvez az ellenségképalapú politizálásnak.

A politikai diskurzuselméleti hagyomány – Schmitt (2002, 2007), Mouffe (2005), Schlett (2006) és Szabó (2016) nyomán – a politikai nyelv konstitutív jellegéből és performativitásából indul ki, deklarálva, hogy a valóság-alakításnak központi szervező elve a kollektív identitások szimbolikus határkijelölése, amely a barát–ellenség-viszonyrendszer megragadásán keresztül rendezi el a politikai közösség önértelmezését.

Szabó e keretben rendszerezi az ellenségkonstruálás nyelvi stratégiáit. Átdefiniálás révén a diskurzus fenyegetésként értelmez újra természetes különbségeket, aszimmetrikus ellenfogalmak mentén (Koselleck 1997) morális többletet ad az önmeghatározó kategóriáknak, szemantikai oppozíciók révén osztja fel a politikai teret, sztereotípiákká sűrít komplex identitásokat, kinyilatkoztató beszédmódjával pedig olyan egyirányú beszédhelyzetet teremt, amely megfosztja az ellenséget a párbeszéd lehetőségétől (Szabó 2016). E stratégiák nem pusztán stiláris döntések: átrendezik a politikai nyilvánosság moralitásának viszonyítási pontjait (Bourdieu 1991), és hozzájárulnak az ellenséggel szembeni fellépés morális igazolásához és társadalmi elfogadottságának megteremtéséhez.

Dramaturgiai szerepkiosztás: a drámaháromszög

Az ellenségnarratívák alakításának egyik legerősebb diszkurzív eszköze a morális szerepek dramaturgiai kiosztása. A tranzakcióanalízis pszichológiájából eredeztethető drámaháromszög-modell (Karpman 1968) a politikai konfliktusok nyelvi megszervezésében is jól felismerhető, amennyiben a konfliktust gyakran három archetipikus pozíció mentén rendezi el: az áldozat, az üldöző és a megmentő szerepében. E szerepkiosztás logikája többnyire előre borítékolható. A beszélő saját közössége ártatlan áldozatként jelenik meg, az ellenfél agresszív üldözőként, a megszólaló és szövetségesei pedig a morális rend helyreállításának egyetlen legitim letéteményeseiként (Molnár 2020).

Ezek a szerepek nem analitikus kategóriák, hanem érzelmileg telített értelmezési keretek, amelyeken keresztül a beszélő moralizálja mind a saját, mind az ellenséggé nyilvánított személyek vagy csoportok pozícióját, legitimálva önmagát és delegitimálva „a másikat”, miközben a szerepkiosztás csökkenti a konfliktus komplexitását, a befogadót pedig – racionális mérlegelés helyett – morális állásfoglalásra kényszeríti (Balogh 2022). Mindennek eredményeképpen az identifikációs határvonalak is egyre élesebben rajzolódnak ki. A morális kontraszt erősödése ebben az értelemben a hovatartozás határainak tisztázását szolgálja, a konfliktus megélését pedig a pragmatikus kompromisszumkeresés szempontjai helyett a már kiosztott szerepek felől rendezi el.

A háromszög szerepei nem rögzítettek, és nem is pusztán pszichológiai természetűek: a diskurzus konstruálja és folyamatosan újratárgyalja őket időben, platformok között és különböző közönségek előtt. Ugyanaz az aktor az egyik kontextusban áldozatként, a másikban megmentőként vagy agresszorként jelenhet meg, a retorikai szükséglet és a keretezés logikája szerint. Állandó elemként a háromszög morális logikája marad meg, amely előre szétosztja a legitimitást és az illegitimitást, ahelyett, hogy vita tárgyává tenné (Karpman 1968, Molnár 2020). A szerepek diszkurzív rugalmassága mellett a szerkezet narratív tehetetlenséget is termel. Amint a szereposztás beáll, érzelmi hitelességre tesz szert, és ellenáll az empirikus korrekciónak, a tények másodlagossá válnak a koherenciához képest, mert az ellentmondó cselekvések is könnyen visszafordíthatók a már működő

szimbolikus keretbe – sőt újabb „bizonyítékként” is beépülhetnek a narratíva morális igazságába (Böcskei 2017).² Ebben az értelemben a drámaháromszög olyan diszkurzív sémának tekinthető, amely egyszerre tükrözi és erősíti az identitásalapú polarizációt.³

A szerepkiosztás logikája közvetlenül illeszkedik a kortárs nyilvánosság mediatizált feltételeihez is, ahol az érzelmileg telített tartalmak és az algoritmikusan szűrt láthatóság a politikai kommunikációt is átrendezi. A figyelemért folytatott versenyben (Merkovity 2017, 2018, 2019) azok a narratívák válnak különösen sikeressé, amelyek gyorsan és hatékonyan mozgósítanak erőteljes érzelmeket (Berger & Milkman 2012, Bene 2020, Burai & Bene 2021, Burai 2022) – a drámaháromszög élesen kijelölt szerepei és affektív polarizációja pedig kézenfekvően illeszkednek a láthatóság és a rezonancia ezen dinamikáihoz.

Az identitásalapú polarizáció mint szerkezeti hajtóerő

Láthatjuk tehát, hogy az ellenségnarratívák elméleti keretrendszerének kulcsfontosságú eleme a pragmatikus politikai polarizációt háttérbe szorító, identitás mentén szerveződő politikai polarizáció szerkezeti erősödése. Balogh érvelése szerint a politikai polarizáció egyre kevésbé program- vagy szakpolitikai természetű, és mindinkább affektív, identitásalapú formát ölt (Balogh 2022). Ebben az értelmezési keretben a saját közösség identitásával szemben a másik közösség identitása lényegében abszolút ellenséggépként áll szemben: a köztük húzódó ellentét, illetve ellenségeskedés nem feltételhez kötött, így nem is lehet racionális kompromisszumok révén feloldani. Az identitáskérdésekről nem lehet továbbá tárgyalni sem, hiszen bármiféle engedmény vagy kompromisszum az önazonosságunk feladásával lenne egyenértékű. Az önmeghatározás, a megkonstruált identitás alapjául szolgáló értékek azonban nem csak abszolút jellegűek, hanem erkölcsi töltettel is rendelkeznek: a szemantikai oppozíciók ellenséggépző nyelvi stratégiájára emlékeztető univerzalitással, valamint kizáró ellentétek egyes pólusaihoz kapcsolódó, eltérő értéktartalommal bírnak. E működési logika szerint a saját identitásunk alapjául szolgáló értékek természetszerűleg bírnak erkölcsi többlettel a velünk szemben meghatározott identitások negatív előjellel ellátott identitásképző elemeihez képest: a saját oldalunkra soroljuk a morális fölényt, az ellenoldalhoz a morális romlottságot (Laclau 2005, Balogh 2022). Mindeközben az ellenséggépzés egységesítő retorikája révén érvényre juttatjuk az általunk alkalmazott kategóriák univerzális, azaz a létezés teljességét átfogó jellegét is, azáltal, hogy kiiktatjuk a köztes álláspontok és a semleges pozíciók létezését: valaki vagy osztozik velünk az erkölcsi felsőbbrendűségben, vagy csatlakozik a másik oldal erkölcsi fertőjéhez; vagy a mi morális többlettel rendelkező értékeinket vallja, vagy a másik oldal morálisan romlott értékrendszerével azonosul.

Ezek az egymást kizáró, eltérő erkölcsi töltettel rendelkező ellentétek a politikai vitákban már nem pusztán véleménykülönbségekként, hanem egymással szemben álló, egyetemes és örökérvényű igazságokként jelennek meg, „amelyek nem túrnak meg más igazságokat” (Balogh 2022: 67), olyan versengő hiedelemstruktúrákat, igazságkoncepciókat és valóságkonstrukciókat teremtvén ezáltal, amelyek tényszerűen cáfolható vagy igazolható

2 Mint azonban arra Böcskei – a diszkurzív politikatudomány szemléleti alapvetéseivel összhangban – rámutat, a politikai tények minden esetben jelentéviszonyok feltárásán nyugszanak, s ezáltal mindig relációban létező, konstruált tények. Böcskei felhívja a figyelmet továbbá a „tények utániség” koncepciójának hübriszére is, amely azáltal, hogy feltételezi, hogy a politikában létezhetnek konszenzusok egyes alapigazságok kétsébevonhatatlanságára vonatkozóan, lényegében a politikai tudás, a szakértelem és az értelmezés lehetőségének a kisajátítását hajtja végre, elfeledkezve a politika alapvetően konfliktusos, gyakorta esetleges és irracionális természetéről – éppen a politikai alrendszer belső működési logikájának lényegi meghatározottságát, a politika hatalmi dimenzióját száműzve ezáltal a jelenség megértésére irányuló gondolkodásból. Mint azt Böcskei írja, el kell fogadnunk tehát, hogy versengő valóságinterpretációk korát éljük, amelyben (egyebek között a politika közösségi média általi digitalizációjának következtében) fragmentált nyilvánosságok kínálják számunkra eltérő tényértelmezések és interpretációs ajánlatok egész sorát (Böcskei 2019).

3 Az érzelmelek politikai súlyának felértékelődése ezzel összhangban az elmúlt években a társadalomtudományokban és a politikai kommunikáció területén is egyre nagyobb figyelmet kap, és mindinkább a politikai intézményekhez, cselekvőkhöz fűződő emocionális és pszichológiai kapcsolatok meghatározó tényezőjévé válik, összefüggésben olyan átfogó társadalmi-politikai változásokkal is, mint a liberális demokrácia intézményeinek válsága (Böcskei & Németh 2019).

igazságtartalmuktól függetlenül határozzák meg saját közösségük tagjainak valóságérzékelését – maximális relevanciával bírva ezáltal az adott közösség fragmentált nyilvánosságára nézve –, s egyúttal növelik az érzelmi alapú mozgósítás jelentőségét (Böcskei 2019). Ezek a politikai nyelv konstitutív jellege által életre hívott igazságkonstrukciók – mint arra Balogh rámutat – az egész csoportra vonatkozó igénnyel lépnek fel, amellyel összhangban „olyan ellenséget konstruálnak, akivel már nem kell vitatkozni, elég megvonni tőle minden erkölcsi integritást, sőt emberi vonást” (Balogh 2022: 67), hiszen ha az ellenség morális-erkölcsi értelemben romlott, akkor semmi keresnivalója a politikában sem,⁴ érdemteleniségénél fogva pedig teljességgel szükségtelen és felesleges vele bármiféle szakpolitikai vitába, pragmatikus konfliktusba bonyolódni (Balogh 2022). Röggvest igazolást nyer ugyanakkor a morálisan romlott ellenséggel szemben a kinyilatkoztatás ellenségkonstruáló nyelvi stratégiájának az alkalmazása (hiszen ellenséges státusza, valamint ártó szándéka erkölcsi romlottságánál fogva is evidencia), illetve az egyre drasztikusabb megfogalmazások, provokációk, megbélyegző kifejezések alkalmazása (hiszen a morálisan romlott ellenséggel szemben bármilyen taktika megengedhető).

Az identitásvezérelt antagonizmus sérülékenyebbé teszi a demokratikus teret azáltal, hogy a valóság komplexitását bináris moralizmussá egyszerűsíti, amikor az ellenséget a biztonsággal szemben a fenyegetés, a renddel szemben a káosz manifesztációjaként jeleníti meg. Ebben a helyzetben a szimbolikus politikai narratívák szerepe felértékelődik, a nyilvánosság pedig a jelentések feletti érzelmi kontroll küzdőterévé válik, amelyben a politikai aktorok közti verseny tétje az, hogy ki tudja saját értelmezéseit hatékonyabban hozzátársítani a politikai élet folyamataihoz, hiszen a szimbólumok adottságaiknál fogva képesek folyamatosan változó, olykor egymással ellentétes jelentéseket is hordozni (Zentai 1997). Tekintettel azonban arra, hogy a figyelemalapú politika a közösségi média platformjainak térnyerésével nyerte el központi pozícióját mint napjaink politikai kommunikációjának meghatározó tényezője, az ennek jegyében születő figyelemmaximalizáló ellenségképző narratívák terjedésének is ezek a platformok lesznek az elsődleges színterei. A digitális nyilvánosság tereinek sajátosságaiból következik az, hogy soha nem látott gyorsasággal és hatékonysággal képesek a félelemkeltő céllal születő politikai üzenetek terjesztésére (Castells 2009), miközben olyan, nagyfokú véleményazonossággal jellemezhető, izolált kommunikációs terek – Böcskei szóhasználatában: digitálisan homofil szigetek – fragmentált nyilvánosságai jönnek létre, amelyek a saját virtuális közösség már meglévő percepcióit erősítik meg, különös tekintettel azokra, amelyek a szembenálló csoportok veszélyességével kapcsolatosak (Merkovity 2018, 2019, Böcskei 2019, Balogh 2021, 2022).

A gyors és hatékony tartalomszórás e platformokat kifejezetten alkalmassá teszi a különböző valóság- és tény-percepciókat hordozó narratívák felhangosítására (Böcskei 2019, Böcskei & Németh 2019), a digitális nyilvánosság fragmentáló logikája pedig az említett izolált kommunikációs terekből olyan véleménybuborékokat formál, amelyek párhuzamosan létező, egymással érdemben nem érintkező valóságokat stabilizálnak (Gripsrud et al. 2010, Splichal 2012, Couldry & Hepp 2016, Chandrakar & Sahu 2021). A véleménybuborékok ebben az értelemben megerősítik az ellenségképző percepciókat, és szerkezetileg is szűrik az alternatív hangok beengedését. A másik oldal értelmezései így legfeljebb szűrt, már a meglévő szerepkiosztásnak megfelelő morális töltettel, az ellenségnarratívák kontextusában keretezve jutnak el a befogadóhoz.

4 Szabó (2016: 308–311) a kizsárolás diszkurzív eljárásának nevezi azt a folyamatot, amikor demokratikus politikai be rendezkedésekben a politikai aktorok – mivel jogi eszközökkel nem teremthetnek maguknak ellenfélmentes politikai környezetet – nyelvi-stratégiai technikák segítségével igyekeznek riválisaikat eltávolítani a közéletből. Az eljárás első lépése, hogy a vetélytársak úgy kezdenek kommunikálni egymásról, mintha ellenfelük nem volna a politikai élet legitim szereplője; ellenkezőleg, mintha a közösség kifejezett ellensége volna. A kizsárolás sajátossága, hogy ebben az esetben a rivális ellenség nem kívülről érkezik, hanem a politikai élet ismert, aktív és jelentős belső szereplője, vagyis olyasvalaki, akire mindaddig úgy tekintettünk, mint saját közösségünk tagjára; a rivalizálás elsődleges eszköze ezért a másik legitimitásának megkérdőjelezése, illetve tagadása. Az eszközrendszer két fő irányba rendeződik: a beszélő vagy az ellenfele belső tulajdonságait démonizálja, amikor a narratíva középpontjába annak megváltoztathatatlan belső vonásait állítja (lásd korrump, áruló), vagy annak cselekedeteit kriminalizálja, és azokat az egész politikai közösségre nézve károsnak, ártalmasnak nyilvánítja. Az utóbbi esetben enyhébb formában a károkozás motivációját inkompetenciaként keretezi (alkalmatlanság, hozzá nem értés), súlyosabb formában pedig tudatos ártó szándék eredményének tulajdonítja.

Figyelemalapú politika és a félelem mint narratív hajtóerő

A fentiekben már láttuk, hogy az ellenségnarratívák kortárs működésmódját a mediatizált nyilvánosság és az affektív mozgósítás szerkezeti feltételei alapvetően rendezik át. Ezt a logikát az alábbiakban a figyelemalapú politika felől pontosítjuk.

A figyelemalapú politika azt a folyamatot írja le, amelynek során a politikusok kommunikációjuk révén – az információ- és híráramlások tengerében – igyekeznek a közönségük (a választók) minél nagyobb tömegeinek a figyelmét saját magukra vagy az általuk képviselt témákra irányítani (Merkovity 2017). Az információs társadalmak információs túlterhelésben (*information overload*) létező világában a figyelem mint erőforrás értéke éppen annak szűkösségéből fakad, abból adódóan, hogy az információbővség az emberek figyelmét és figyelemkapacitását „fogyasztja” (Herbert 1971, Merkovity 2018). Tekintettel arra, hogy a felhasználók fragmentáltabb információs környezetben mozognak, és a politikai üzeneteknek a szórakoztatóipari tartalmakkal is versenyezniük kell, a politikai szereplők minden lehetőséget igyekeznek kihasználni, hogy e szűkös figyelemmennyiség legalább egy részét saját személyükre, pártjukra, az általuk tematizált ügyekre vagy felkarolt témákra irányítsák (Enli 2017, Ott 2017, Merkovity 2017, 2019).

E figyelemmaximalizáló tevékenység sajátossága az, hogy a figyelem felkeltésén túl olyan érzelmi reakciók kiváltására is irányul, amelyek révén a megszólított választókat hirtelen és mély kötődéssel tudja magához, illetve saját politikai oldalához kapcsolni, mert a közönség érzelmi bevonódása a figyelem hatékony és tartós megragadásának záloga (Altheide & Snow 1979). Kijelenthetjük tehát, hogy az emocionális meghatározottság a figyelemalapú politika lényegi jellemvonása, és alapjaiban illeszkedik az emberi természet működéséhez. Ebből szükségszerűen következik, hogy a figyelemért versengő politikusok kommunikációs stratégiája azok felé az üzenetek, narratívák felé mozdul el, amelyekről a legnagyobb érzelmi reakció kiváltását remélik. Ennek az egyik legkézenfekvőbb formája pedig a félelemérzet, hiszen amitől rettegünk, arra odafigyelünk (Merkovity & Altheide 2022).

A figyelemalapú politika így előszeretettel alkalmazott technikája a félelemkeltés, amelyet a figyelemfelkeltés szempontjain túl mobilizációs potenciálja is a legnépszerűbb kommunikációs stratégiák közé emel – ha pedig a cél a figyelem tartós fenntartása, akkor a figyelem fenntartására irányuló stratégiák könnyen a félelemérzet tartós fenntartását célzó kommunikációs megoldásokhoz vezetnek (Altheide 2002, Altheide 2017, Altheide & Merkovity 2021, Altheide & Merkovity 2022, Szabó Palócz 2022). Ennek egyik legkézenfekvőbb és leghatékonyabb módja a politikai ellenségeképítés technikáinak mozgósítása, hiszen a félelemkeltés az ellenségeképítés irányába tolja a figyelemmaximalizáló logikát: tudnunk kell, kitől vagy mitől kellene félnünk, ki testesíti meg a ránk leselkedő veszélyeket. Ebben az értelemben *a figyelemalapú politika félelemalapú politikává válik*, a figyelemmaximalizáló törekvések félelemmaximalizáló törekvésekké alakulnak, összefüggésben a nyilvánosság szerkezeti törvényszerűségeivel (Altheide & Snow 1979, Altheide 2002, Merkovity 2016, Altheide 2017, Merkovity 2018, Merkovity & Altheide 2022, Szabó Palócz 2022).

A digitális nyilvánosság már tárgyalt sajátosságai – a gyors és hatékony tartalomszórás, az algoritmikus rendezés és a fragmentálódás – mindezt felerősítik, köszönhetően annak, hogy az ellenségnarratívák félelemkeltő dramaturgiája kézenfekvően illeszkedik azokhoz a mechanizmusokhoz, amelyek az affektív intenzitást jutalmazták (Sunstein 2001, Pariser 2011, Couldry & Hepp 2016, Szabó Palócz 2023). Balogh értelmezésében identitásalapú polarizációban a kommunikáció mindinkább performatív állítássá alakul, s a szereplők nem egymással vitatkoznak, hanem egymásról beszélnek, érzelmileg kódolt antagonizmusokban (Balogh, 2022) – így a félelem nem csupán kohéziót teremt és mobilizál az egyik oldalon, de a másikkal szembeni fellépés morális igazolásaként is működik a másikon.

A generatív MI és a politikai identitás konstruálása

A generatív mesterséges intelligencia nem pusztán a politikai diskurzus technológiai feltételeit módosítja, hanem az identitásformálás mechanizmusait is átrendezi. Míg a korábbi digitális közvetítés elsősorban a láthatóságot és a részvételt alakította át, a generatív rendszerek képesek az azonosulást is szimulálni: az MI által előállított

tartalmak nem egyszerűen tükrözik, hanem előadják, *színpadra viszik* a politikai identitásokat – imitáció, érzelmi tónusreplikáció és morális pozíciók algoritmikus szétozása révén (Gunkel 2012, Couldry & Hepp 2016).

Korábban megállapítottuk, hogy a politikai identitás a politikai nyelv révén konstruált kategória: a „Mi” és az „Ők” határa kommunikációs aktusokban rajzolódik ki, nem eleve adott tényezője a politikai együttélésnek (Schmitt 2007, Szabó 2016). Az MI-mediált környezet sajátossága ugyanakkor, hogy képes internalizálni és újratermelni e határkijelölés szimbolikus szabályait. A generatív modell úgy állít elő szlogeneket, kommenteket vagy vizuális narratívákat, hogy nem értelmez, hanem jelentést imitál: a már meglévő ideológiai mintázatokat formálja statisztikai sablonokká, majd csatornázza vissza az aktuális politikai diskurzusokba (Danaher 2019). Ennek következtében nemcsak a nyelvet, hanem az identitásokat alátámasztó morális kódokat is replikálja, miközben a digitális platformokon az identitásjelölők hiperproliferációja figyelhető meg: a politikai szubjektivitások algoritmikusan sokasodnak, az autenticitás és a reprezentáció határai pedig elmosódnak (Beer 2019, Woolley & Howard 2019).

Ebben az ökoszisztémában az identitás performativitása is felerősödik. Ahogy a pragmatikus politikai polarizációt egyre inkább háttérbe szorítja az identitásalapú polarizáció, úgy a politikai közösség létcselekvő önmeghatározása is egyre inkább előlép létszükségletként kezelt, szubsztantív előfeltételből (Schlett 2018) performatív aktussá, amely folyamatos versenyben és megmérettetésben áll a nyilvánosság figyelemalapú, digitálisan mediatizált feltételei között. E verseny tétje nem elsősorban a programatikus koherencia, hanem az, hogy az odatartozás érzelmi és morális jelzései mennyiben képesek láthatóságot, rezonanciát és azonosulást generálni. A generatív MI ebben a folyamatban nemcsak gyorsítja az identitásjelölők cirkulációját, hanem ráerősít a kohézió és a kizárás nyelvi-érzelmi mintázataira is: az önmeghatározás performatív sikeressége így egyre szorosabban kapcsolódik azokhoz a narratív mechanizmusokhoz, amelyek a „Mi” és az „Ők” határát affektív módon stabilizálják.

Mindezek tükrében az MI-re is érdemes inkább a politikai valóságot – s ezzel a politikai identitásokat – aktívan alakító társjátékosként tekintenünk, pusztán „identitásviszhang” helyett. Abban a figyelemalapú, digitálisan mediatizált nyilvánosságban, ahol az önmeghatározás performatív sikeressége a láthatóságért és a rezonanciáért folyó versenyben dől el, a generatív rendszerek nemcsak reprodukálják az odatartozás érzelmi és morális jelzéseit, hanem azok előállításának és cirkulációjának feltételeit is átrendezik. A *deepfake*-ek, a közösségimédia-botok és mikrotargetált üzenetek érzékelik és visszatükrözik a kollektív önértelmezést, miközben formálják is azt. Az identitás így generatív mintázattá válik, amelyet láthatatlan algoritmikus ágencia folyamatosan újratermel. Ebben az értelemben az MI a politikai dramaturgia láthatatlan rendezőjeként is működik: szerepeket oszt, konfliktusintenzitást emel, és meghatározza, mely hangok nyernek felerősítést a versengő valóságértelmezések és ellenségnarratívák szimbolikus performanszában (Harcourt 2020, Couldry & Hepp 2016). A tét itt nem elsősorban a „hamis” tartalom térnyerése, hanem az, hogy a szintetikusan előállított jelek valós affektív és morális reakciókat váltanak ki a befogadókban, akik autentikusan reagálnak algoritmikusan konstruált jelölőkre. Így az identitás dramaturgiája interpretív aktusból generatív folyamattá alakul, ahol a szimuláció és az őszinteség, a médium és az aktor határvonala elbizonytalanodik. E mechanizmusok akkor válnak különösen jól láthatóvá, amikor a generatív rendszerek nem csupán háttérinfrastruktúráként, hanem konkrét kommunikációs eseményekben jelennek meg, azaz amikor a szintetikus tartalmak egyidejűleg tesztelik a hitelesség határait és rendezik újra az identitás morális szerepkiosztását.

A morális szerepkiosztás algoritmikus újrendezése

A 2024-es amerikai elnökválasztási kampány egyik legtöbbet vitatott eseménye a „Biden deepfake robocall” néven elhíresült incidens volt, amikor is a New Hampshire-i előválasztást megelőző napokban választók ezrei kaptak automatizált hívásokat, amelyekben egy szintetikus hang a hivatalban lévő elnököt, az ekkor már újráválasztásáért induló Joe Bident tökéletesen imitálva arra szólította fel a demokrata szavazókat, hogy maradjanak távol az előválasztáson, és tartogassák a szavazatukat a 2024. novemberi általános választásra, azaz az elnökválasztás napjára. A Biden szintetikus hangján megszólaló telefonhívás gyorsan emblemikus példájává vált

annak, amikor az MI már nem pusztán technológiai trükként, hanem a politikai valóság alakításában aktívan résztvevő aktorként jelenik meg a kampányfolyamatokban (Chesney & Citron 2019, Vaccari & Chadwick 2020).

A generatív MI kampánykommunikációs relevanciája azonban nem kizárólag amerikai kontextusban jelent meg. Magyarországon is dokumentálható olyan epizód, amely az MI aktív kampányszereplését rögzíti. 2025. október végén Magyar Péterről, a TISZA Párt vezetőjéről és a kormány egyik legláthatóbb ellenzéki kihívójáról terjedt egy generált videó, amely a megszólalóként feltüntetett aktor nevében nyugdíjpolitikai tárgyú, a közönség számára eleve erősen szimbolikusan telített állításokat és kilátásba helyezett intézkedéseket rendelt hozzá a politikai szereplőhöz. Az ilyen típusú szintetikus tartalmak a politikai versengésben nem egyszerűen dezinformatív állításként, hanem a szerepkiosztás és a morális pozíciók átrendezésének eszközeként működnek, és az értelmezési küzdelmet a hitelesség és legitimitás kérdései felé terelik.

A fenti esetek jelentősége nem pusztán az imitáció kifinomultságában rejlik, hanem abban a szimbolikus mozzanatban is, amit létrehoztak. A deepfake nem egyszerűen ábrázolta Bident vagy Magyar Pétert, hanem „eljátszotta őket”, rávilágítva ezáltal arra, mennyire sérülékeny is a valóságban a szerepkiosztás és a politikusok által gondosan felépített identitás – hiszen ha a választó már a saját fülének és szemének sem hihet, az egyes megszólalókhoz rendelt morális státus is pillanatok alatt megkérdőjelezhető. A robocall a magyar MI-generált videóval együtt azt is megmutatta, hogy az MI-generált politikai kommunikáció nem külső zavar a rendszerben, hanem a diskurzus belső felerősítője. A technikailag szintetikus hang, a meggyőző audiovizuális tartalom autentikus érzelmi reakciókat vált ki – dühöt, félelmet, felháborodást –, ismét illusztrálva tehát, hogy az affektív azonosulás képes felülmúlni az ontológiai autenticitást. A politikai „színháték” folytatódott a szereplők körének és a szerepkiosztás módjának változásával is, az MI pedig már nem csupán eszközként van jelen, hanem társjátékosként is megjelenik, amikor – noha más politikusok által irányítottan, de – végeredményben „*eljátssza*” egyes politikusok karakterét, ezáltal aktívan belenyúl a hitelesség, a legitimitás és az igazság szimbolikus határainak kijelölésébe (Couldry & Hepp 2016, Woolley & Howard 2019).

Az esetek utóélete ráadásul azt is megmutatta, hogyan áll helyre a diskurzus dramaturgiája az értelmezési versenyben, ahogy a szembenálló politikai oldalak pillanatok alatt újraosztották a drámaháromszög szerepkörreit: áldozat a félrevezetett választó, a megtévesztett politikus vagy maga a demokratikus integritás, üldözött a deepfake készítője, az infrastruktúra vagy az azt erősítő médiakörnyezet. Minden keretezés kitermeli a saját versengő valóságértelmezését – mindkét példaeset ennek a sűrített, algoritmikusan közvetített performansza volt. Láthattuk tehát, hogy a deepfake nem egyszerű technológiai eszköz, hanem az ellenségnarratívák dramaturgiájának egy új színpada, amely láthatóvá teszi a szimbolikus szerepfordítást, amikor az ismerős hang idegenné válik, és az autentikus-mesterséges határvonala megbillen. Az ellenség itt nemcsak ideológiai, hanem ontológiai is, annak a szorongásnak a figurája, hogy az igazság, a reprezentáció és az identitás kategóriái generatív közvetítés alatt instabillá válnak. Ez a hitelességválság közvetlenül bizalomválsággá fordul, amikor már nem egyértelmű, hogy ki (vagy mi) beszél valakin keresztül. A „Biden deepfake robocall” és Magyar Péter-videó így együttesen vetíti előre egy olyan helyzet előképét, amelyben az identitás már nemcsak generált, hanem algoritmikusan performált és újrapperformált, a politikai ellenségeképítés dramaturgiájának logikáját követve.

Következtetések

A tanulmány érvelése szerint az ellenségnarratívák nem epizodikus kilengések, hanem a politikai közösség önmeghatározásának visszatérő dramaturgiai formái, amelyek a „Mi” és az „Ők” határát nem pusztán leírják, hanem folyamatosan újrakonstruálják, újra és újra színre viszik, morális pozíciókat rendelve az egyes karakterekhez (Schmitt 2007, Szabó 2016, Balogh 2022). A drámaháromszög mint e dramaturgia működési sémája megmutatta, hogy a szereposztás egyszerre csökkenti a komplexitást és termel affektív bizonyosságot, amely az identitásalapú polarizáció egyre dominánsabb térnyerésében érhető tetten (Karpman 1968, Molnár, 2020, Balogh 2022). A politikai konfliktusok így a meggyőzés és a vita terepéből egyre inkább egy tétre menő szerepjátékká alakulnak, amelyben a legitimitás, a morális fölény és a cselekvőképesség folyamatos performatív igazolásra szorul.

A digitális nyilvánosságnak az önmediatizáció és a figyelemalapú politika által meghatározott közege jutalmazza a gyorsan felismerhető szerepeket, a konfrontatív tartalmakat és a magas érzelmi intenzitást, miközben bünteti az önmérsékletet, a felelősségvállalást és a komplexitást (Merkovity 2017, 2018, 2019, Szabó Palócz 2023). Következésképpen a közösségi média online platformjainak térnyerésével az ellenségnarratívák dramaturgiája nemcsak láthatóbbá, hanem stabilabbá is válik, miközben a szerepek érzelmi hitelessége ellenáll az empirikus korrekciónak, a morális keretezés pedig a fragmentált nyilvánosságokban újra önmagát termeli (Couldry & Hepp 2016, Böcskei 2019, Balogh 2022).

A generatív MI megjelenése ehhez képest nem törésként, hanem gyorsulásként értelmezhető: a rendszer a szerepjátékhöz szükséges kellékeket, hangnemet és szerepkiosztást nagy sebességgel és nagy mennyiségben képes előállítani, így lényegében automatizálja az ellenségképzés affektív infrastruktúráját. A 2024-es Biden-hanggal végrehajtott automatizált hívás vagy az MI-generált Magyar Péter-videó azért jelent kulcsfontosságú fordulópontot, mert egyetlen kommunikációs aktusban láttatta a mechanizmus működését, amely a hitelesség és az ágencia látszatának megteremtésével közvetlenül avatkozott be a szerepkiosztásba, és mutatta meg, hogy a szintetikus jel is képes valós morális reakciókat kiváltani (Chesney & Citron 2019, Vaccari & Chadwick 2020). A deepfake ebben a kontextusban nem elsősorban a dezinformációs implikációk miatt nyer jelentőséget – noha ez sem elhanyagolható –, hanem mint dramaturgiai esemény, amely az ismerős hang idegenné fordításával, a narratív szerepek és morális pozíciók felcserélésével rajzolja át a bizalmi viszonyulásokat, és alakítja a politikai valóságot. A vita már nem csak akörül forog, hogy hihetünk-e az adott politikusi állítások igazságtartalmának (ez klasszikus eleme a politikai diskurzusoknak), hanem hogy hihetünk-e egyáltalán annak, hogy az adott állítás valóban elhangzott-e – hiába látjuk és halljuk a saját szemünkkel és fülünkkel, hogy a politikus kimondja.

Fő következtetésünk tehát az, hogy a generatív MI egyre aktívabb részvételével az ellenségnarratívák tétje mindinkább eltolódik. Még messzebbre távolodunk az igaz-hamis dichotómia mentén mozgó értelmezésektől, miközben még nagyobb hangsúly összpontosul arra, hogy egy adott politikai rendszeren belül ki képes uralni a szereposztást, fenntartani a félelem-felháborodás-megnyugvás ritmusát, és ezzel meggyengíteni vagy megerősíteni a közösség biztonságérzetét és önazonosságát (Schlett 2018, Molnár 2020, Szabó Palócz 2022). Amíg a politikai cselekvőképesség a moralitás színpadán mérettetik meg, addig a technológiai innovációk elsődleges hatása nem a tartalom „minőségének” romlása lesz, hanem a dramaturgia sűrűsödése, ami egyre több jelenetet (látványos botrányt, konfrontációt), gyorsabb szerepcseréket – és az érdemi viták számára egyre kevesebb teret – jelent. Ennek megfelelően a kérdés sem az, hogy megszüntethető-e a szerepjáték, hanem az, hogy felismerhetővé és elemezhetővé tehető-e a szerepkiosztás logikája ott, ahol már részben nem emberi szereplők is megjelennek a színpadon.

Felhasznált irodalom

- Altheide, David L. (2002): *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*. Aldine de Gruyter, <https://doi.org/10.4324/9780203794494>
- Altheide, David L. (2017): *The Media Syndrome: Understanding the Threat to Democracy*. Routledge.
- Altheide, David L. & Merkovity Norbert (2021): Hogyan segíti a félelem- és figyelemalapú politika Donald Trumpot és más jobboldali autokratákat? *Médiakutató*, 22. évf., 1. sz., 11–20. o.
- Altheide, David L. & Norbert Merkovity (2022): Politics of Fear and Attention-Based Politics Promote Donald Trump and Other Right-Wing Autocrats. *Revista Latinoamericana De Estudios Sobre Cuerpos, Emociones Y Sociedad*, vol. 40, pp. 83–96.
- Altheide, David L. & Robert P. Snow (1979): *Media Logic*. Sage.
- Balogh László Levente (2019): A politikai mítoszok diszkurzív jellegéről. In: Horváth Szilvia & Gyulai Attila (szerk.): *Dialógus, vita, diskurzus. Tanulmányok Szabó Márton diszkurzív politikatudományáról*, 105–116. o. MTA TK PTI & L'Harmattan Kiadó.
- Balogh László Levente (2021): A félelem építményei. In: Balogh László Levente, Fazekas Sándor & Valastyán Tamás (szerk.): *A félelem reprezentációi*, 109–153. o. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Balogh László Levente (2022): A politikai polarizáltság hasznáról és káráról. *Pannonhalmi Szemle*, 30. évf., 3. sz., 61–71. o.

- Beer, David (2019): *The Data Gaze: Capitalism, Power and Perception*. Sage, <https://doi.org/10.4135/9781526463210>
- Bene Márton (2020): *Virális politika. Politikai kommunikáció a Facebookon*. L'Harmattan Kiadó.
- Berger, Jonah & Katherine L. Milkman (2012): What Makes Online Content Viral? *Journal Of Marketing Research*, vol. 49, pp. 192–205, <https://doi.org/10.1509/jmr.10.0353>
- Bourdieu, Pierre (1991): *Language and Symbolic Power*. Polity Press.
- Böcskei Balázs (2017): "Post-Truth Politics" as the Normal State of Politics. *Tamara: Journal for Critical Organization Inquiry*, vol. 15, no. 3–4, pp. 257–260.
- Böcskei Balázs (2019): „Tények utániság” mint a politika normális állapota. In: Horváth Szilvia & Gyulai Attila (szerk.): *Dialógus, vita, diskurzus. Tanulmányok Szabó Márton diszkurzív politikatudományáról*, 37–47. o. MTA TK PTI & L'Harmattan Kiadó.
- Böcskei Balázs (2021): Kormányzó populizmus – A Fidesz ellenséges identitáskonstruáló populizmusa. *Politikatudományi Szemle*, 30. évf., 4. sz., 61–79. o., <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.4.61>
- Böcskei Balázs & Német Szilvi (2019): *Toxikus technokultúrák és digitális politika: Érzelmek, mémek, adatpolitika és figyelem az interneten*. Napvilág Kiadó & MTA TK PTI.
- Burai Krisztina (2022): Érzelmek és viralitás a közösségi médiában. A pártok legnépszerűbb Facebook-bejegyzéseinek érzelmi töltete a 2018-as választási kampányban. *Politikatudományi Szemle*, 31. évf., 3. sz., 37–58. o., <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2022.3.37>
- Burai Krisztina & Bene Márton (2021): Érzelmek húrjain. Politikai kommunikáció és állampolgári reaktivitás a közösségi médiában. *Politikatudományi Szemle*, 30. évf., 1. sz., 82–103. o., <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.1.82>
- Chandrakar, Khemraj & Bhupendra Kumar Sahu (2021): Political Communication in the Digital Age: Challenges and Opportunities. *Ilkogretim Online – Elementary Education Online*, vol. 20, no. 5, pp. 9470–9479, <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2021.05.1032>
- Castells, Manuel (2009): *Communication Power*. Oxford University Press.
- Chesney, Robert & Danielle K. Citron (2019): Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security. *California Law Review*, vol. 107, no. 6, pp. 1753–1819, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3213954>
- Couldry, Nick & Andreas Hepp (2016): *The Mediated Construction Of Reality*. Polity Press.
- Danaher, John (2019): *Automation and Utopia: Human Flourishing in a World without Work*. Harvard University Press, <https://doi.org/10.4159/9780674242203>
- Edelman, Murray (1988a): *Constructing The Political Spectacle*. University of Chicago Press.
- Edelman, Murray (1998b): Politikai ellenségek konstruálása. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*, 88–123. o. József Műhely Kiadó.
- Edelman, Murray (2004): *A politika szimbolikus valósága*. L'Harmattan Kiadó.
- Enli, Gunn (2017): Twitter as Arena for the Authentic Outsider: Exploring the Social Media Campaigns of Trump and Clinton in the 2016 Presidential Election. *European Journal Of Communication*, vol. 32, no. 1, pp. 50–61, <https://doi.org/10.1177/0267323116682802>
- Gerő Márton, Piotr P. Plucienniczak, Alena Kluknavská, Jiří Navrátil & Kostas Kanellopoulos (2017): Understanding Enemy Images in Central and Eastern European Politics. Towards an Interdisciplinary Approach. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, vol. 3, no. 3, pp. 14–40, <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v3i3.365>
- Gripsrud, Jostein, Hallvard Moe, Anders Molander & Graham Murdock (2010): Editor's Introduction. In: Jostein Gripsrud, Hallvard Moe, Anders Molander & Graham Murdock (eds.): *The Idea of the Public Sphere: A Reader*, pp. xiii–xxviii. Lexington Books, <https://doi.org/10.5771/9780739141991-i>
- Gunkel, David J. (2012): *The Machine Question: Critical Perspectives on AI, Robots, and Ethics*. MIT Press, Cambridge, <https://doi.org/10.7551/mitpress/8975.001.0001>
- Hall, Stuart (1996): Introduction: Who Needs Identity? In: Stuart Hall & Paul Du Gay (eds.): *Questions Of Cultural Identity*, pp. 1–17. Sage, <https://doi.org/10.7551/mitpress/8975.001.0001>
- Harcourt, Bernard E. (2020): *Exposed: Desire and Disobedience in the Digital Age*. Harvard University Press.
- Herbert, Simon (1971): Designing Organizations for an Information-Rich World. In: *Computers, Communications, and the Public Interest*, pp. 37–72. Johns Hopkins University Press.

- Karpman, Stephen B. (1968): Fairy Tales and Script Drama Analysis. *Transactional Analysis Bulletin*, vol. 7, no. 26, pp. 39–43.
- Koselleck, Reinhardt (1997): *Az aszimmetrikus ellenségfogalmak történeti-politikai szemantikája*. Jászöveg Műhely Kiadó.
- Koselleck, Reinhart (1998): Ellenségfogalmak. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*, 12–23. o. Jászöveg Műhely Kiadó.
- Laclau, Ernesto (2005): *On Populist Reason*. Verso.
- Merkovity Norbert (2016): A figyelemalapú politika és Donald Trump. *Médiakutató*, 16. évf., 3–4. sz., 7–16. o.
- Merkovity Norbert (2017): Introduction to Attention-Based Politics. *Przegląd Politologiczny*, vol. 22, no. 4, pp. 47–59, <https://doi.org/10.14746/pp.2017.22.4.5>
- Merkovity Norbert (2018): *A figyelemalapú politika a közösségi média korában*. Médiatudományi Intézet.
- Merkovity, Norbert (2019): A Possible Framework for Attention-Based Politics: A Field for Research. *International Journal of E-Politics*, vol. 10, no. 2, pp. 13–23, <https://doi.org/10.4018/IJEP.2019070102>
- Moffitt, Benjamin & Simon Tormey (2014): Rethinking Populism: Politics, Mediatisation and Political Style. *Political Studies*, vol. 62, no. 2, pp. 381–397, <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12032>
- Molnár Ivett (2020): Válságértelmezés és ellenségképzés a politikai vezetői narratívában. *Politikatudomány Online*, 1. sz., 39–67. o.
- Mouffe, Chantal (2005): *On the Political*. Routledge.
- Ott, Brian L. (2017): The Age of Twitter: Donald J. Trump and the Politics of Debasement. *Critical Studies In Media Communication*, vol. 34, no. 1, pp. 59–68, <https://doi.org/10.1080/15295036.2016.1266686>
- Pariser, Eli (2011): *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin Press.
- Schlett István (2018): *A politikai gondolkodás története Magyarországon – Appendix*. Századvég.
- Schmitt, Carl (1998): A háború és az ellenség fogalmak értelmezése. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*, 24–35. o. Jászöveg Műhely Kiadó.
- Schmitt, Carl (2002): *A politikai fogalma*. Osiris Kiadó, Pallas Stúdió & Attraktor.
- Schmitt, Carl (2007): *The Concept of the Political*. Expanded Edition. The University of Chicago Press.
- Sunstein, Cass R. (2001): *Republic.com*. Princeton University Press.
- Splichal, Slavko (2012): *Transnationalization of the Public Sphere and the Fate of the Public*. Hampton Press.
- Szabó Márton (2004): A politikai fogalmának elmélyítése. In: Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*, 181–196. o. Gondolat Kiadó.
- Szabó Márton (2006): *Politikai idegen: a politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése*. L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2007): Ellenfél és ellenség a politikában. *Politikatudományi Szemle*, 16. évf., 4. sz., 9–20. o.
- Szabó Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Osiris Kiadó.
- Szabó Palócz, Orsolya (2022): Political Enemy-Construction through the 2020 COVID-19 Crisis-Narrative and the 2022 Russian-Ukrainian Conflict Narrative. *FORVM Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, vol. 12, pp. 111–126.
- Szabó Palócz, Orsolya (2023): Narratives of Political Enemy-Construction within the Digital Public Sphere. In: *Évkönyv. Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar*, pp. 138–149, https://doi.org/10.18485/uns_evkonyv.2023.12
- Vaccari, Cristian & Andrew Chadwick (2020): Deepfakes And Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News. *Social Media + Society*, vol. 6, no. 1, pp. 1–13, <https://doi.org/10.1177/2056305120903408>
- Woolley, Samuel C. & Philip N. Howard, eds. (2019): *Computational Propaganda: Political Parties, Politicians, and Political Manipulation on Social Media*. Oxford University Press.
- Zentai Violetta (1997): Politikai antropológia: a politika antropológiája. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai Antropológia*, 9–36. o. Osiris Kiadó & Láthatatlan Kollégium.